

UPPLANDSSTIFTELSEN

ÅRSREDOVISNING 1998

TEMA

MÄLARLANDSKAPET

UPPLANDSSTIFTELSEN

Upplandsstiftelsen ägs av landstinget och de sex kommunerna i Uppsala län. Stiftelsen bildades 1972 för att "underlätta och stimulera allmänhetens friluftsliv" samt "verka för bevarande och skydd av den uppländska naturen". Stiftelsen bedriver en mängd projekt, både för att främja naturvården och för att utveckla friluftslivet. Flera storprojekt rör ekologisk landskapsplanering: kring sjön Vällen, vid Dalälven samt vid Mälarkusten. På vattensidan drivs bland annat ett stort projekt som rör kustvattnen.

Vidare äger stiftelsen ett femtontal naturområden i länet, varav de flesta är naturreservat. En del är fritidsområden med campingplats eller stugby samt badstränder, strövmarker etc. Andra har som dominerande syfte att bevara och vårda arter och naturmiljöer. Flera områden har blandade syften, dvs är avsedda både för att främja friluftsliv och för att skydda och vårda naturen.

Genom vår naturskola stimulerar vi lärare och klasser till mer uteverksamhet. Vi sprider också kunskap om länets natur, naturvård och friluftsmöjligheter genom kurser och konferenser, samt genom skrifter, foldrar och vår hemsida.

Stiftelsen ansvarar också för länets vandringsled, Upplandsleden, för tre kanotleder samt för Idrottsplats (IP) Skogen.

Postadress Box 26074, 750 26 Uppsala
Besöksadress S:t Johannesgatan 28 G
Telefon 018-17 62 71
Fax 018-51 16 98
E-post info@upplandsstiftelsen.c.se

Hemsida www.upplandsstiftelsen.c.se

*Den naturliga inkörssporten till
natur och friluftsliv i Uppsala län!*

INNEHÅLL

3	Vårt län har tre kuster. VD inleder.
TEMA MÄLARLANDSKAPET	
4-5	Mälardalslandskapets historia
6-7	Naturvården i Mälardalslandskapet
8	Projekt Mälardalslandskapet - bevarande och vård
9	Mälardalslagar
10	Norra Björkfjärden - skärgårdskänsla i Mälaren
11	Kalmarnäs, Härjarö, Upplandsleden
IP SKOGEN, VATTEN 1997	
12	Idrottsplats Skogen
13	Ny skrift om länets sjöar och vattendrag
ÅRSBERÄTTELSE	
14	Förvaltningsberättelse
16	Resultaträkning
17	Balansräkning
18	Finansieringsanalys
19-20	Noter till Resultat- och balansräkning
21	Revisionsberättelse, kanslipersonal
VÅRA NATUROMRÅDEN	
22	Tabell
23	Karta

Omslagsfoto: Tore Hagman/N

Teckning omslag: Bengt Svensson

Foto inlaga: s 6ö August F Schagerström, Upplandsmuseet, s 6n Tommy Lennartsson, s 7-8 Tommy Lennartsson, s 9 Stig Norling, s 10 Hans Ackered
Kartor: Kartstudie och grundkarta s 4-5 är gjorda av Michael Bergman, medan Adriana Linkowski stått för illustration.

Grafisk produktion: Lidman

Tryckeri: Tierps Tryckeri AB

Papper: Linné 130g, gul-tonat. Miljögodkänt med Svanen.

Vårt län har tre kuster

Vårt län har tre kuster: Östersjökusten, Mälarkusten och Dalälvs-kusten. I stiftelsens förra årsberättelse beskrev vi stiftelsens verksamhet vid den egentliga kusten : Östersjökusten. Nu har turen kommit till Mälaren.

I boken "Liv och Landskap i Uppsala län" — utgiven av stiftelsen och Svenska Turistföreningen — väljer författaren, Jon Hogdal, rubriken "Gäckande Mälarkust" över introduktionskapitlet till denna del av länet. Gäckande är den av två skäl menar Hogdal.

Från landsidan har man svårt att komma ner till, och än mindre ut på, vattnet. Det är inte många ställen där man kan uppleva Mälarens vattenvidder och övärld. Ofta slutar vägen "blint vid en brygga eller vid en lagårdsbyggnad där en rödgul skylt förkunnar *Privat* eller *Ej obehöriga*."

"Från sjösidan är Mälarkusten än mer gäckande", skriver Hogdal. Trots att det är en gammal bygd upplever man den ofta från vattnet som nästan obebyggd. "De många öarna, där skogen når ända ner över vattnet utan synlig strandremsa, kan ge intryck av ett översvämmat landskap."

Att upptäcka Mälارlandskapet

Upplandsstiftelsen bidrar till att göra Mälarkusten lite mindre gäckande. Det började redan 1966 när lands-tinget köpte in Härjarö, och sedermera (1990) överlät området till stiftelsen. Motivet då var att förbättra länsbornas möjligheter att vistas i skog och mark, i syfte att främja hälsa och välbefinnande. Det motivet gäller än idag för stiftelsens friluftsområden, och friluftsatsningar.

Men när vi 1996 köpte in mark för det blivande naturreservatet Kalmarnäs, strax sydväst om Bålsta, var motivet främst ett annat: att rädda den hotade naturen, inte minst den gamla skogen.

Även i stiftelsens Mälarkustprojekt dominerar stiftelsens andra syfte: att främja naturvård. Nu gäller det att rädda den hotade biologiska mångfalden, och de försvinnande

kulturmiljöerna. Hoten härrör ur jordbrukets förändrade situation. Strandängar och hagmarker växer igen när betet och slättern flyttas från stränder och backar till mera lönsamma och bördiga "gräsmattor" (vallar).

Hur vi försöker möta hoten mot Mälarnaturen beskrivs på de följande sidorna. Men som framgår vill vi som en del i Mälarkustprojektet också göra Mälarkustens vackra natur lite mera tillgänglig. Så blir Mälarkusten lite mindre gäckande!

En verksamhet med många grenar

Jag hoppas du skall finna årets tema spännande. Men glöm inte bort att läsa om de två andra frågor vi lyfter fram lite extra som egna artiklar! På sidan 12 beskrivs vår mobila "Idrottsplats (IP) Skogen" – en stor tillgång särskilt för orienterare, men även för skolklasser och andra grupper som behöver tak över huvudet, toa, duschar mm för sina naturaktiviteter. Skriften om "Vatten i Uppsala län 1997" som skildras på sidan 13 är högintressant för alla som hanterar vattenfrågor yrkesmässigt, men även för många markägare, skolor, fiskeintresserade mfl.

Vill du veta mer om vad Upplandsstiftelsen gjort under 1998 skall du ögna igenom beskrivningen på sidorna 14-15. Där kan du till exempel läsa om en utvidgning av Pansaruddens naturreservat, bidrag till nödvändiga investeringar på Fageröns naturreservat, underlag för bildande av 20 nya reservat, översyn av skötseln i samtliga naturreservat, fortsatt verksamhet i flera omfattande naturvårdsprojekt och i Gräsöfonden, underhåll och renovering av våra 110 byggnader, utveckling av Upplandsleden, kurs för skärgårdsguider, ökad verksamhet inom stiftelsens naturskola ...

Välkommen ut (eller in!) i naturen. Både till Mälarkusten, till de andra två kusterna, och till länets övriga fina områden där vi är verksamma.

Sven-G Hultman
VD

Mälarskaps historia

Tommy Lennartsson

För närmare 6000 år sedan kom de första människorna till Uppland. De slog sig ner i landskapets västra delar, vid boplatser som vid den tiden låg vid kusten, i princip på de yttersta delarna av Upplands första fastland. Den nuvarande Mälarens nivå låg då 65 meter under havsytan. Landhöjningen har sedan dess lyft Uppland omkring en centimeter per år och kusten har därmed flyttats omkring 15 mil österut. Dagens Mälarskaps började dyka upp över havsytan vid stenålderns slut, omkring 1500 f Kr.

Bronsålder

Under bronsåldern, cirka 1500-500 f Kr, bredde den fasta bebyggelsen och odlingslandskapet ut sig. Mälarsområdet kom att bli en av bronsålderns centralbygder i Sverige. Mälarskaps var vid denna tid en omfattande skärgård utanför en flikig kustlinje med grunda fjärdar. I centrala Trögden ristade bronsåldersfolket bilder på klipphällarna, vilka än idag ger oss glimtar av en försvunnen kultur. Hällristningarna berättar om ett sjöfolk som höll långhornig boskap och födde upp ollonsvin i Mälarsområdets ekskogar.

Järnålder

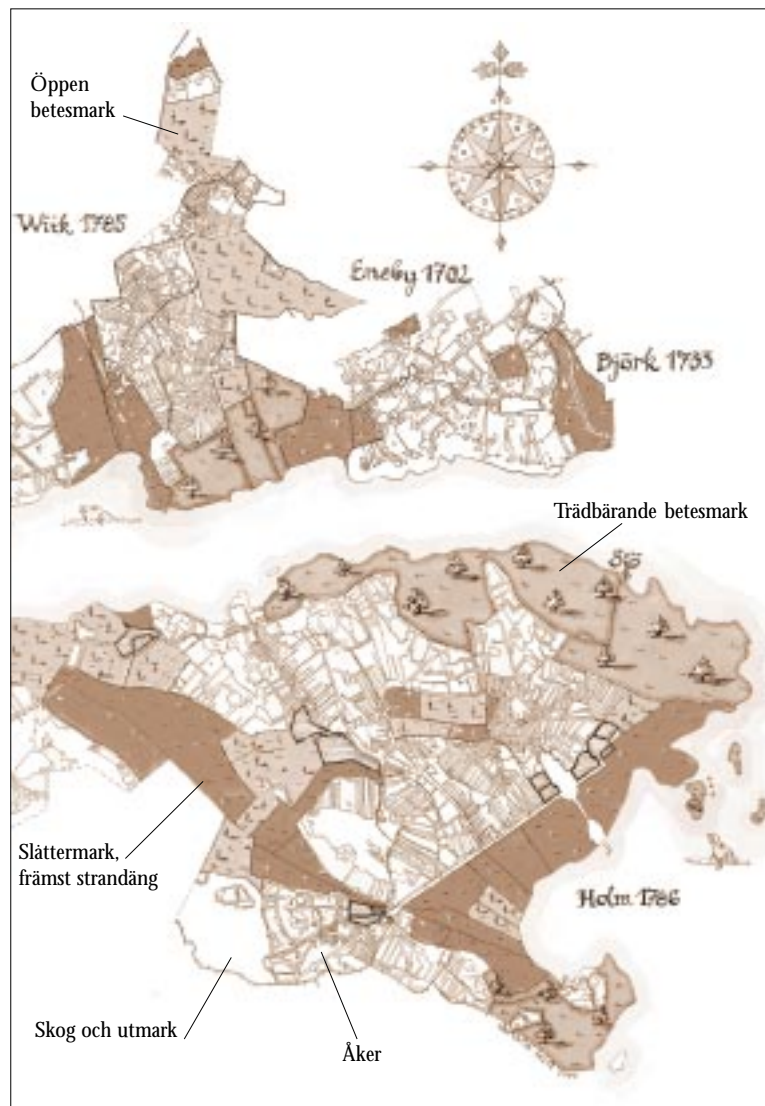
Under äldre järnåldern, cirka 500 f Kr – 400 e Kr, blev klimatet kallare. Jordbrukslandskapet förändrades, bl a genom att bruket av fasta åkrar ökade. Detta skapade mer permanent bosättning, som så småningom utvecklades till byar. Dagens byar har i många fall legat på samma plats sedan vikingatid, cirka 800-1050, eller tidig medeltid. Ett vanligt inslag i Mälarskaps är by- eller gårdsgravfält från järnåldern, där gravarna syns som låga runda kullar. Även järnåldersfolket var sjöfarande, och många runstenar från vikingatiden berättar om färder i österled.

Det gamla jordbrukslandskapet

Under yngre järnåldern, och särskilt under vikingatiden, utvecklades det jordbrukslandskap som kom att dominera ända in i vårt sekel, nämligen det skärgårdslandskapet. Till inägomarken hörde byn, fasta åkrar och slättermarker; ett annat ord för slättermarken är äng. Utmarken utgjordes av skogar och betesmarker där boskapen fick beta fritt. Fasta åkrar kräver gödsel för att ge avkastning. Gödseln kom från boskapen, vilka i sin tur behövde hö från ängarna för att klara vintern. Ju mer ängsmark en by eller gård hade, desto fler djur kunde man hålla och desto mer gödsel och bättre skördar fick man. Eller, som det uttrycktes i ett gammalt talesätt:

”äng är åkers moder”. Järnålderns och medeltidens Mälarskaps var rikt på strandängar där de gamla havsfjärdarna nyligen blivit land, och här fanns nästan obegränsad tillgång på hö. Mälarskaps blev därför en rik centralbygd, med hög befolkningstäthet. Säkert har Mälarskaps befolkning ända sedan bronsåldern tagit större delen av marken i hävd, allt eftersom den stigit ur havet.

Åkermarken var ända sedan medeltiden indelad i tegar; varje gård i byn hade en teg i varje åker. I takt med att hemmanen under 1700-talet delades upp mellan flera arvingar splittrades också tegarna i allt smalare remsor,

Karta vänster sida: Markens utnyttjande under 1700-talet kring den yttre delen av Lärstaviken i Ekoln.

Karta höger sida: 1992 finns ytterst lite kvar av de gamla

och det krävdes ett väl kontrollerat samarbete mellan byns jordägare för att få sädd, skörd, slätter och bete att fungera. Samarbetet reglerades sedan gammalt genom bystämmor och de detaljerade regelverk som under 1600-talet sammanställdes till byordningar. Från mitten av 1700-talet satsade myndigheterna på skiftesreformer, som syftade till att slå samman uppsplittrade inägomarker i större, mer lättskötta block. Utmarken förblev byallmanning. Vid laga skiftet, med början 1827, splittades även många av byarna och gårdarna flyttades ut på sina respektive jordlotter.

slätter- och betesmarkerna. Åkermarken har förändrats till stora sammanhängande fält. Det är i de sista resterna av betesmark som det mesta av den biologiska mångfalden finns.

Det nya jordbrukslandskapet

Så länge åkerbruket var baserat på gödsel från boskapen bestod också det gamla inägo- och utmarkslandskapet. I Mäljarlandskapet levde det kvar i mer än tusen år, ända till mitten av 1900-talet, när handelsgödsel ersatte naturgödseln. Då blev slättermarken onödig, eftersom hö kunde odlas på konstgödslad åker, s k vall. I Mäljarlandskapet är det idag i stort sett bara Uppsala Kungsäng som fortfarande är slättermark. Av ogödslad betesmark återstår högst 10 procent av den ursprungliga arealen. Slätter- och betesmarkernas tillbakagång är utan tvivel en av de största landskapsförändringarna någonsin i Mäljarlandskapet och Uppland.

Skogsmarken

Skogsmarken har alltid varit viktig i det gamla bondesamhället vid Mälaren, även om skogarna var väldigt annorlunda mot idag. Redan under medeltiden berättades i Upplandslagen och Trögdbolagen hur byarnas gemensamma utmarksskogar fick utnyttjas. I Trögds härad i Enköping tycks stora ek-hasselskogar varit vanliga. Dessa "ällonskogar" var viktiga för byarnas svin- och boskapsuppfödning och den som plockade nötter eller ollon, "mer än vad som ryms till tummen i en handske", fick kännbara böter.

Under 1500- till 1700-talen blev de gamla ekskogarna illa åtgångna av fräsegodsen och deras torpare. En karta från den tiden över Hammars allmanning i Litslena visar talrika backstugor och ett trädfattigt "helt bergigt och stenigt land" med "små lövskog" eller "ljung och enbuskar". När detta hårt utnyttjade beteslandskap under 1900-talet slutligen återtog av skogen, var det barrträden som kom att dominera på en stor del av marken, delvis som en följd av plantering av gran. Utan tvivel har vi idag mer barrskog, och i synnerhet granskog, i Mäljarlandskapet än någonsin tidigare. De gamla ädelövträden är hårt trängda av planteringar och slyskog som växer upp när betesdjuren försvinner.

Våtmarker

I det gamla bondesamhället pågick en ständig jakt på vinterfoder åt djuren och då var våtmarkerna en viktig resurs. Detta gällde inte bara Mälarens strandängar utan också små kärr i jordbrukslandskapet och ute i skogsmarken. Under 1900-talet, däremot, har sådana våtmarker blivit oönskade inslag i produktionsskogen och en mycket stor andel av dem har dränerats. Dagens Mäljarlandskap är torrare än det någonsin har varit.

Naturvärden i Mälarskapet

Tommy Lennartsson

Mälarnaturen har under lång tid präglats av intensivt utnyttjande genom tex slätter, bete, ved- och virkesfångst. De olika naturtypernas historia är avgörande för hur nuvarande naturvärden uppkommit och hur de kommer att utvecklas i framtiden, vid olika slags skötsel. Detta avgör i sin tur vilka åtgärder som behövs för att vi skall kunna bibehålla och utveckla naturvärdena. Med naturvärden menar vi exempelvis förekomst av hotade arter och miljöer.

Den 4 oktober 1914 betar hästar på den slagna strandängen vid Ekhamnsviken, Vassunda socken. I bakgrunden syns Alsike kyrka. Genom slätter och bete har en zon med öppet vatten, en s k blå bärd, uppkommit mellan vassen och fastmarken.

Den 27 oktober 1994 — 80 år senare — är samma strandäng orörd sedan flera år av både lie och mule. Vegetationen har blivit tuvig och högväxt. Dagens strandäng är mycket artfattig jämfört med den skötta på bilden ovan.

Det omfattande markutnyttjandet under lång tid har skapat ett antal naturtyper, av vilka många har en mycket hög ålder. Exempel är betesmarker av olika slag. Även mer naturliga miljöer, som skogar och våtmarker, är i hög grad påverkade av gamla tiders markutnyttjande. Denna markanvändning skiljde sig mycket från dagens jord- och skogsbruk, vilket i de flesta fall är mycket mer negativt för växter och djur.

I Mälarskapet finns många s k reliktarter, dvs arter som var vanliga förr, men som nu till största delen försvunnit genom att klimat och andra förhållanden förändrats. Sådana reliktarter vittnar om en lång och obruten skötsel av naturtyper. Havsstrand-relikter är beroende av betade havssträndängar. De har kunnat leva kvar på välbetade mälärstränder ända sedan Mälaren var en havsvik under tidig medeltid. Värmetids-relikter är ännu äldre, de har sitt ursprung i den s k postglaciala värmetiden, som slutade med bronsåldern, omkring 500 f Kr. Sådana arter finns främst bland insekter och lavar, och de har sina huvudsakliga förekomster betydligt längre söderut i Europa. I Mälarmrådet har de kunnat överleva i solvarma beteshagar; de flesta arterna är knutna till månghundraåriga ädellövträd, s k "jätteträd". Mälarmrådet har en unik uppsättning reliktarter, men både havsstrands- och värmetids-relikter lever i ytterst hotade miljöer.

Skyddsvärda naturtyper i Mälarskapet

NATURTYPER OCH ARTER I JORDBRUKSLANDSKAPET

Jordbrukslandskapet är de marker som skapats, präglats och vidmakthållits av jordbrukets aktiviteter. Många av jordbrukslandskapets naturtyper är mycket artrika, med en stor andel hotade arter. Det gäller framför allt ogödslade slätter- och betesmarker, vatten och våtmarker samt diken, dungar, steniga backar och liknande miljöer i åkerlandskapet. När konstgödseljordbruket infördes under 1900-talet minskade dessa naturtyper till enstaka fragment och arterna gick tillbaka. Några av de viktigaste naturtyperna av detta slag i Mälarskapet är:

Ogödslad öppen slätter- eller betesmark

Denna naturtyp finns kvar på vissa moränbackar i Mälarskapet och den är en av våra artrikaste naturtyper. Särskilt intressant blir den om jordmänen är sandig eller kalkrik. Utan bete försvinner de flesta av arterna.

Strandäng, nyttjad genom slätter och/eller bete

Här finns en rik biologisk mångfald med särskilt

kärlväxter, mossor, insekter samt häckande och rastande våtmarksfåglar. Runt Mälaren har funnits landets största system av strandängar. Om skötseln upphör växer strandängarna snabbt igen med vass och så småningom alsumpskog.

Betesmarker med glest stående träd, t.ex. ekhagar

När lövträd får växa någorlunda fritt blir de vidkroniga "sparbanksekar" med grova grenar och stamhåligheter. Dessutom blir miljön varm och solig, vilket är livsnöd-vändigt för en rad hotade växter och djur, bl.a. de värmetids-relikter som tidigare nämnts. På grovbarkiga stammar växer lavar, i döda grenar och ihåliga stammar finns ved-insekter och svampar. Gamla grova ädellövträd är så artrika att de kan betraktas som en naturtyp i sig, och de hör till Mälarskogens mest hotade och skyddsvärda kvaliteter. Även glesa betade tallskogar har liknande naturvärden. Om betet upphör växer hagarna igen med sly och de gamla vidkroniga träden konkurreras ut och dör.

Småvatten, vattendrag och våtmarker i jordbrukslandskapet

Bland de artrikaste och mest sällsynta typerna är kalkrika kärr och fuktängar. Uppland är ett av landets mest utdikade landskap och särskilt i jordbrukslandskapet har de flesta vatten och våtmarker försvunnit eller reglerats.

NATURTYPER OCH ARTER I SKOGSLANDSKAPET

Skogslandskapet är de marker som i högre eller lägre grad fått sköta sig själva under historiens lopp. Mer orörda skogar fanns främst i Upplands och landets norra delar, medan skogarna i Mälarskogen varit mer präglade av skogsbyte, ved- och virkestäkt. När en gammal jordbruksmark växer igen förvandlas den så småningom till skog som kan få höga skogliga naturvärden, förutsatt att den inte avverkas av skogsbruket. Det viktigaste för att bevara biologisk mångfald i skog är att öka mängden död ved, gamla träd och orörda skogsmiljöer. Några skyddsvärda skogstyper i Mälarskogen är:

Branter, i klipp- eller rasbranter

Branterna har ofta ett större inslag av gamla träd och död ved, genom att de är svåråtkomliga för skogsbruk. I sydvända branter finns varma, ljusa miljöer, ofta med lövträd och gamla tallar. De är värdefulla för värmekrävande växter och djur och här kan man finna ungefär samma arter som i beteshagar med gamla träd. Nordvända branter är fuktigare och skuggigare och här finner man många sällsynta lavar, svampar och mossor som är känsliga för uttorkning. Skuggiga klippväggar och block är viktiga. Naturtypen kan lätt förstöras av skogsbruk eller vedhugning.

Alsumpskog förekommer rikligt runt Mälaren, men den riktigt blöta alsumpskogen med äldre träd är sällsynt. Den är hemvist för en rik och hotad biologisk mångfald.

Lövkärr och sumpskogar med klippal, ask eller liknande

De flesta lövkärr i Mälarskogen är unga och har uppkommit på igenväxande strandängar, men här och var finner man äldre bestånd med betydligt högre naturvärden. Gamla klippalkärr känner man igen på att träden bildar höga socklar. I lövkärren finns många sällsynta snäckor, insekter, mossor och svampar. De är beroende av att skogen inte avverkas och att kärret inte dikas.

Tallskog med gamla och döda träd på åsar och hållmarker

Längs Mälarskogens klippstränder finns en hel del gammal hållmarkstallskog och längs Uppsalaåsen en av Mellansveriges största förekomster av gamla jättetallar. När tallarna börjar dö blir de hem för många hotade vedskalbaggar, särskilt om miljön är ljus och solig. Ett hot mot tallskogarna är därför igenväxning när skogsbruket upphört. Ett annat hot är avverkning av gamla och döda träd; tallarna blir så gamla att den livsviktiga döda veden nybildas mycket långsamt.

Sluten, mullrik lövskog (lund) med stort inslag av ädellövträd och hassel

Detta är en av Mälarskogens mest artrika naturtyper. Även här är det avgörande att gamla träd och död ved får finnas i stor mängd, samt att miljön inte störs genom avverkningar.

Projekt Mälardalskapet - bevarande och vård

Tommy Lennartsson

Projekt Mälardalskapet startade 1998 och skall pågå i tre år. Det har fyra delar: inventering av värdefulla områden, värdering, prioritering och planering av åtgärder för de aktuella områdena, praktiska insatser för bevarande och vård samt slutligen information till markägare och allmänhet om Mälardalskapets natur- och kulturvården.

En verkställande grupp, bestående av naturvårdare från de tre mälarkommunerna, träffas regelbundet för att diskutera arbetsätt och samarbete. En ledningsgrupp med representanter från huvudmännen är under bildande. I ett inledande arbete gjordes en sammanställning av Mälardalskapets naturvården, historia och behov av skötsel och bevarande. Där utpekades några särskilt värdefulla naturtyper i Mälardalskapet (se föregående sidor).

Projektarbetet

Projektarbetet bedrivs i fyra steg:

1. Identifiering av värdefulla områden. Detta görs med hjälp av litteratur, kartstudier och fältinventeringar. Experter på olika organismgrupper anlitas för speciella undersökningar.
2. Värdering av områdena, prioritering av insatser och planering av åtgärder. Arbetet görs i vissa fall i samarbete med kommuner, länsstyrelse eller andra berörda parter. I möjligaste mån bedöms områdenas värde i ett landskapsperspektiv, s k ekologisk landskapsplanering.
3. Utförande av bevarande- och vårdinsatser, delvis med

egna, delvis med externa medel. Arbetet kan innefatta restaurering av igenväxande ängs- och hagmarker, naturreservatsbildning, förmedling av betesdjur till värdefulla marker etc.

4. Information till markägare och allmänhet om Mälardalskapets naturvården, deras behov av insatser, om sambanden mellan naturvården och kulturhistoria, samt om möjligheter att uppleva, besöka eller på olika sätt hjälpa till med bevarande och vård av Mälardalskapet.

Skräddarsydd program

Till skillnad från Upplandsstiftelsens övriga s k ELP-projekt (ekologisk landskapsplanering), omfattar Mälardalsprojektet ett stort och heterogent område. Det är därför sällan möjligt att arbeta med landskapsplanering i avgränsade markområden. I stället arbetar vi naturtypsvis, där varje naturtyp behandlas i ett skräddarsytt program, över hela Mälardalskapet.

Ett av dessa program avser värdefulla betesmarker, där Upplandsstiftelsen samarbetar med Farmek, ICA-handlarna, Lantbrukarnas Riksförbund, markägare, uppfödare samt Världsnaturfonden i delprojektet "Mälardalskapet", beskrivet på nästa sida. Ett annat program omfattar gammellekar, s k jätteträd, där vi påbörjar ett delprojekt för att engagera markägare och allmänhet i trädens bevarande. Sådana månghundraåriga träd innehåller Mälardalskapets kanske mest värdefulla biologiska mångfald. Ytterligare program kan komma att omfatta värdefulla gammeltallskogar, öar, samt tätortsnära natur.

I några fall går det att arbeta med större markområden och i sådana fall genomför vi mer traditionell landskapsplanering. Tre sådana områden kommer att åtgärdas under innevarande år i samarbete med Uppsala kommun, och ytterligare ett i samarbete med Länsstyrelsen och Enköpings kommun.

Mälarhagar

Björn-Gunnar Lagström

Mälarhagar är ett skräddarsytt program i projekt Mälarlandskapet och har som syfte att hävda och vid behov restaurera värdefulla naturbetesmarker och att stimulera till en varaktig produktion av naturbeteskött och naturbetesmark.

Höga natur- och kulturvärden

Mälarlandskapet har dokumenterat höga kultur- och naturvärden. Några av de mest typiska och värdefulla miljöerna är strandängar och beteshävdade hagmarker. Runt Mälaren fanns tidigare landets förmodligen största system av hävdade strandängar, vilket var av stor betydelse för bygden. Mälarlandskapets ekhagar har en biologisk mångfald som är unik i Sverige, bl a med en ytterst artrik lavflora och insektsfauna. Inventeringar har nyligen visat att här finns landets kanske rikaste lavlokaler.

Den traditionella skötseln av strandängar och beteshagar har numera i många fall upphört och antalet betesdjur har minskat. Produktionen av foder sker inte längre på strandängar och betesmarker utan i hög grad på åkermark. När naturbetesmarker inte längre sköts, växer de snabbt igen varvid de förlorar sina unika biologiska och kulturhistoriska värden. Den viktigaste åtgärden för att bevara natur- och kulturvärdena är således fortsatt och återupptagen skötsel i form av bete och slätter.

Ökat intresse för naturbeteskött

Konsumenternas ökade intresse för miljöfrågor, etik i djurhållning och närproducerade livsmedel av hög kvalitet ger möjligheter att långsiktigt utveckla en kombination av naturvårds- och livsmedelsproduktion. Det

råder brist på svenskt kött av hög kvalitet som är producerat på naturbetesmarker. Handeln gör bedömningen att försäljningen successivt kommer att öka. Bland annat räknar ICA med att mångdubbla försäljningen av sitt Sundakött.

Upplandsstiftelsen har tillsammans med LRF, Farmek, ICA-handlarna och Världsnaturfonden startat projektet Mälarhagar för att finna praktiska former för hur de traditionella naturbetesmarkerna skall kunna hävdas med förtjänst. ICA och Världsnaturfonden har arbetat fram ett koncept som bygger på att djurraser med högre andel insprängt fett används på naturbetesmarker. Köttet som blir mörare och mera smakrikt skall ge producenten ett högre pris. ICA som avser att utveckla försäljningen av naturbeteskött med hög kvalitet, betalar därför mera till bonden för det smakrika köttet.

Världsnaturfonden är med

Många köttdjursproducenter vill utöka sin produktion men saknar naturbetesmarker som genom EU:s ersättningar kan ge ett nödvändigt tillskott till lönsamheten. Samtidigt finns det många markägare som gärna ser att deras nu ohävdade betesmarker åter kommer i hävd och betas. Genom projekt Mälarhagar knyts kontakter mellan djurhållare och markägare. En mycket viktig faktor i projektet är också att Världsnaturfonden (bl a med medel från ICA) och Upplandsstiftelsen ger stöd för restaureringar och uppsättning av stängsel. Ett stort antal skötselplaner tas fram för de gårdar som deltar i projektet och restaureringar i form av tvubearbetning och röjningar av busk m m håller på att genomföras.

Norra Björkfjärden, - skärgårdskänsla i Mälaren

Martin Amcoff

Att besöka Norra Björkfjärdens stora öppna vattenområden med spridda öar ger en känsla av att befinna sig i skärgården. När man vill uppleva den vackra och unika naturen i Norra Björkfjärden får man åka egen båt eller varför inte långfärdsskridskor när isarna så tillåter. Vattenvägen från Härjarö brygga till Norra Björkfjärden är cirka fem kilometer lång.

Naturreseptatet Norra Björkfjärden som omfattar vattenområden och ett 20-tal öar är beläget i Mälaren söder om Bålsta. Reservatet ligger på länsgränsen mellan Uppsala och Stockholms län. Delen i Uppsala län ägs och förvaltas av Upplandsstiftelsen.

Sandstränder och hällar

Flera av öarna utgör rester av en grusås och här finns fina sandstränder och en praktfull torrbacksflora på åsslutningarna. Övriga öar har till övervägande del fast berggrund med hällar och blockterräng. Lövsog med riklig förekomst av alm och lind dominerar öarnas vegetation. Naturskogsbestånd med gamla grova träd, högstubbar och lågor förekommer allmänt.

Många av öarna har utnyttjats som betesmark för kreatur och på vissa platser har slätter bedrivits. På några av öarna finns lämningar efter bofast befolkning i form av husgrunder. Tvigölingen var enligt uppgift bebodd under senare delen av 1800-talet.

På öar där man bedrev bete och slätter var skogen tidigare betydligt mer öppen. Sedan hävden upphört har buskskiktet snabbt tätat och skogen åter slutit sig allt mer. Denna pågående förändring upplever man idag som glest stående gamla och grova träd omgivna av en tät, medelålders lövrik skog.

Ett rikt insekts- och fågelliv

Förekomsten av äldre skogsbestånd och sandområden i kombination med Mälarens gynnsamma lokalklimat gör området till en mycket viktig och unik lokal för insekter, inte minst sådana som är värmekrävande.

Även fågellivet är rikt med bl a flera par fiskgjuse. Fiskgjusen bygger sitt bo i toppen av gamla och grova träd, ofta tallar. En fågelart som blivit allt vanligare i området är storskarven. Flera kolonier finns nu i Mälaren. Förekomsten av skarv skapar konflikter mellan naturvårdsintressen som vill att skarvbeståndet ska utvecklas fritt och yrkesfiskarna som vill decimera antalet skarvar eftersom man anser att skarvarnas närvaro minskar fiskfångsterna. Ett annat problem är att skarvens rikliga spillning dödar de träd som den häckar i.

Fri utveckling

För att bevara Norra Björkfjärdens stora naturvärden lämnas huvuddelen av vegetationen för fri utveckling. På vissa platser där så är befogat av naturvetenskapliga skäl kan avverkning av invandrande gran och andra träd ske. Syftet med sådana avverkningsåtgärder är i första hand att gynna grova träd och ädellövskog samt en värmekrävande fauna.

För att skydda fågellivet råder tillträdesförbud på några öar under våren och sommaren. På övriga öar kan man fritt landstiga och i egen takt uppleva naturen. På norra delen av Stora Lindholmen finns en enkel brygga, torrass och eldstad.

Fiskgjusen häckar med flera par i Norra Björkfjärden.

Kalmarnäs

Pär Eriksson

Den som upplever det uppländska landskapet som platt och lite tråkigt ska besöka Kalmarnäslandet. Området erbjuder besökaren en både vacker och dramatisk natur.

Från karga hållmarksklippor som stupar ner i Ekolsundsviken har man en enastående utsikt över Mälaren. Lövträdklädda stränder och öar avlöses av öppna åkrar och ekhagar. Rakt över viken ser man Fänö slott med sin unika allé av gamla ekar, anlagd på 1600-talet.

Skogen på Kalmarnäs är bitvis gammal och ovanligt lite påverkad av skogsbruk för att vara dessa trakter. De gamla senvuxna tallarna på hållmarkerna avlöses av ek, lind och asp på blockmarkerna omkring. I djupa bergklyftor tar man sig ganska lätt ner till sjöstranden.

Som besökare bör man dock uppträda så att man inte stör de fiskgjusar som häckar i områdets gammeltallar.

Ekoxen lever i gamla ekar. Den har sin enda kända uppländska förekomst i Kalmarnäs.

En naturlig utgångspunkt

Vid ett besök på Kalmarnäs utgår man lättast från torpet Vattunöden, där naturen är av ett helt annat slag. Här finns en vacker betad ekhage med många gamla ihåliga ekar.

Norr om torpet rinner en bäck ut i ett litet delta beväxt med alsumpskog. Längs bäcken växer en tät lövskog med många olika trädslag och buskar.

Området som Upplandsstiftelsen nyligen förvärvat kommer att bli naturreservat på grund av sina mycket stora naturvärden. De största är knutna till de gamla träden. De grova gamla ekarna har en ovanligt rik lavflora som bara finns i områden med mycket gamla ekar.

För några år sedan påträffades även ett exemplar av den legendariska ekoxen. Den har man inte hittat i länet på många decennier. Huruvida det finns en livskraftig stam av ekoxe i området vet vi inget om idag. På de gamla solexponerade torrträden kan man med lite tur få

se vackra praktbaggar en varm högsommardag.

På öarna utanför Kalmarnäs har storskarv nyligen etablerat en koloni som man kan beskåda från klipporna söder om Vattunöden.

Skogen lämnas orörd

Den skötselplan som Upplandsstiftelsen tagit fram föreslår att stora delar av skogen lämnas orörd. Men särskilda insatser behövs för att rädda kvar de gamla ekarna. Dessa ska frihuggas från omgivande träd och kommer därmed att kunna leva i åtskilliga hundra år till med lite tur.

Det är också viktigt att betet i hagmarkerna kan fortsätta och helst utvecklas. På sikt finns även planer på att utveckla en naturskola vid torpet Vattunöden. Från P-platsen vid torpet planeras en stig upp till en högt belägen rastplats på Vattunödsberget.

ÖVRIGA INSATSER VID MÄLAREN

Utöver ovan nämnda insatser är stiftelsen engagerad vid Mälarkusten på två sätt.

Härjarö

Härjarö naturreservat är stiftelsens största och mest mångsidiga friluftsområde. Den allra största delen består av skog, som är miljöcertifierad och sköts enligt en färsk mångbruksplan. Inom ett mindre område i sydväst finns alla anläggningar: en stugby med 14 hus, en lägergård dimensionerad för skolklasser, en tre-stjärnig camping, badplats och båthamn samt reception med servering som är öppen året runt. För skolor och andra grupper finns även en lägerplats som renoveras och utvidgas 1999. Härjarö ger goda möjligheter att ströva i skogen, rasta och grilla vid någon av de 14 grillplatserna längs stränderna, bada, fiska, gå på kurs, vila ... En längre beskrivning av Härjarö gavs i stiftelsens årsredovisning för 1996.

Upplandsleden

Upplandsledens västra gren börjar vid Härjarö. Under 7 kilometer följer den Mälarens stränder, innan den böjer av åt nordväst, passerar Enköping och så småningom landar uppe vid Siggeforasjön, vid länets nordvästra kant.

Idrottsplats (IP) Skogen

Gösta Axelson

IP Skogen är en mobil idrotts- och friluftsanläggning som ägs av Upplandsstiftelsen. Den är avsedd för friluftsliv och för de idrotter som inte kan utnyttja befintliga, stationära idrottsplatser.

IP Skogen kan användas till exempel när deltagarna i en orienteringstävling behöver tält för ombyte, en vagn för sekretariatet samt dusch och toaletter för hygien. En skolklass på friluftsdag kanske vill ha tält som regnskydd. Arrangörer av cykeltävlingar behöver målportal, resultat-tavlor och en högtalaranläggning.

Utrustningen förvaras i tre depåer. Den största finns i Uppsala och förvaltas av kommunens fritidsförvaltning. För södra länsdelen finns en depå i Enköping, och för norra länsdelen en i Tierp. Dessa depåer sköts av respektive kommuns fritidskontor.

Vem får använda IP Skogen?

Alla föreningar, grupper och organisationer kan hyra IP Skogen. Följande föreningar och arrangemang har förtur vid bokningskollisioner, samt får hyra till lägre priser:

- Föreningar i Uppsala län med huvudsaklig inriktning på idrott och friluftsliv.
- Arrangemang i Uppsala län med syfte att främja friluftsliv.

Låneregler

När man vill hyra, bokar man genom depåerna i Uppsala, Enköping eller Tierp. Vid depån finns fullständig förteckning med hyrespriser över allt material som finns vid alla depåer.

IP Skogens anläggningsråd

Ett anläggningsråd finns med uppgift att följa utvecklingen av IP Skogen med avseende på nyttjande, skötsel, och behov av kompletteringar mm. Till sin hjälp har man tjänstemän från Upplandsstiftelsen och kommunerna.

Anläggningsrådet består av 10 personer: Två för Upplandsstiftelsens styrelse, en från vardera fritidsnämnd (eller motsvarande) i Uppsala, Enköping och Tierp, fyra för Upplands Idrotts- och specialdistriktsförbund, en för Friluftsförbundets Upplandsdistrikt och en adjungerad från Naturskolan.

Adresser

UPPSALA: Fritid Uppsala, Box 216, 751 04 Uppsala.
Tel 018-27 13 50.

Beställning, hämtning, lämning: Kommunförrådet, Sälgargatan 17. Tel 018-27 11 22. Fax 018-12 17 33.

TIERP: Kultur och fritid, Tierps kommun, 815 80 Tierp
Tel 0293-180 00.

Beställning: Lokalbokningen 0293-183 21/181 31.
Hämtning, lämning: Vegavallen. Tel 0293-719 32.

ENKÖPING: Kultur- och fritidsförvaltningen,
Enköpings kommun, 745 80 Enköping.

Beställning: 0171-251 13. *Hämtning, lämning:*
Enavallen. Tel 0171-252 72.

Ny skrift om länets sjöar och vattendrag

I maj 1982 publicerade Upplandsstiftelsen skriften Vatten i Uppsala län 1982. Författarna, Peter Blomqvist och Maud Wallsten, båda knutna till Limnologiska institutionen vid Uppsala Universitet, hade där samlat fakta om det mesta som berör länets sjöar och vattendrag. Huvuddelen av skriften bestod av lägesbeskrivningar. Men där fanns också omfattande förslag till åtgärder för att förbättra situationen - åtgärder som till stor del genomförts under de drygt femton år som gått.

Vatten i Uppsala län 1997

Efter ett mycket omfattande arbete föreligger nu en ny, och väsentligt utvidgad och omarbetad version. Syftet med rapporten är att ge en helhetsbild av situationen i länets sjöar och vattendrag, som kan ligga till grund för framtida miljöskydds- och naturvårdsarbete. Huvudansvarig har varit docent Peter Blomqvist, med fil. dr. Anna Brunberg som medhjälpare. Rapporten har underhand diskuterats i Upplandsstiftelsens expertgrupp för vattenvårdsfrågor.

Vatten i Uppsala län 1997 skiljer sig från den tidigare på ett antal punkter. Dels har data fogats till från ett flertal undersökningar. Det gäller sjötrösklarnas situation, sjöarnas syrgashalter och djupförhållanden, fiskbestånd i sjöar och vattendrag m m. Väsentligt nytt, och delvis radikalt, är att den nya skriften beskriver hela avrinningsområden och inte enbart sjöar och vattendrag som isolerade företeelser. Här tas ett första steg mot att knyta samman mark- och vattenfrågor till en helhet, som förhoppningsvis kan ge ett bredare och bättre underlag för att hantera många naturvårdsfrågor.

Finns även på CD-ROM

Den nya publikationen kan vara till stor nytta för många användare. För tjänstemän på kommuner, regionala myndigheter och i företag är *Vatten i Uppsala län 1997* ett måste. Här finns all tillgänglig information samlad och lättåtkomlig, både i bokform och på CD-ROM. Även privatpersoner med intresse för vattenfrågor och fiskefrågor kan glädjas åt alla uppgifter. Inom högstadiet och gymnasieskolan utgör publikationen med sina 944 sidor en gedigen kunskapskälla med en given plats i varje referensbibliotek.

Angelägna åtgärder

En ny åtgärds katalog ingår också i den nya publikationen. Författarna presenterar förslag till övergripande åtgärder såsom kartläggning av åar och bäckar med tyngdpunkten på flora och fauna samt vattendragens funktion som

vandringsleder och reproduktionslokaler för fisk. Dessutom bör en kompletterande utredning om länets sjöar göras där tröskelnivåerna mäts in mot officiella fixpunkter. Författarna anger även en mängd förslag till åtgärder i enskilda objekt, bl a föreslås att Fiskarfjärden och Eckarfjärden skyddas med avseende på de höga limniska värdena, flera sänkningskadade sjöar bör utredas och åtgärdas.

Prioriteringar och insatser

Upplandsstiftelsen kommer att inbjuda berörda organ till överläggningar som skall mynna ut i förslag till prioriteringar och eventuell arbetsfördelning. Naturligtvis kommer ett antal föreslagna åtgärder att tas in i Upplandsstiftelsens flerårsplaner, medan en del sannolikt kommer att hanteras av andra organ.

Förvaltningsberättelse

Styrelsen och verkställande direktören avger följande redovisning för räkenskapsåret 1998-01-01 – 1998-12-31.

Huvudmän

Upplandsstiftelsens huvudmän är Landstinget i Uppsala län och länets sex kommuner: Älvkarleby, Tierp, Östhammar, Uppsala, Enköping och Häbo.

Årsstämma

Årsstämman hölls 12 juni i Gräsö församlingshem med Gunnar Lindberg som ordförande. Stämman beslutade om oförändrad årsavgift för år 1999, dvs 1,40 öre/skr. Valet av plats för stämman sammanhänge med att årsberättelsen utformats med "Kusten" som tema. Där redovisas stiftelsens mångskiftande arbete vid kusten, såväl områden som projekt. Stämman föregicks av en exkursion under vilken kustarbetet beskrevs.

Extra stämma

Med anledning av det allmänna valet hölls extrastämma 18 december för att välja ny styrelse. Stämman hölls i Sunnerstugan i södra Uppsala. Ordförande var Mats O Karlsson.

Styrelse och arbetsutskott

Styrelsen har haft följande sammansättning:

Ordinarie

Bo S Englund (s), Tierp, ordf.
Valter Westerlund (s), Uppsala,
1:e v. ordf.
Folke Edin (s), Östhammar
Lena Rönnberg (s), Uppsala
Elisabeth Jakobsson (s), Uppsala
Gunnar Öjefors (m), Uppsala,
2:e v. ordf.
Hans Kjellberg (m), Uppsala
Christina Bergman (c), Funbo
Sigbrit Arfwedson (fp), Uppsala

Ersättare

Gunvor Lugnors (s), Skutskär
Leif Hagelin (s), Bålsta
Gunnar Eriksson (s), Grillby
Anna Wirmark (s), Uppsala
Georg Olsson (mp), Enköping
Agneta Bonde (m), Bålsta
Per Bergsten (m), Tierp
Leif Carlsson (c), Bålsta
Björn Holm (fp), Uppsala

Arbetsutskottet har bestått av presidiet samt Christina Bergman.

Verkställande direktör

Sven-G Hultman.

Ändamål

Enligt stadgarna skall stiftelsen vara ett för kommunerna och landstinget gemensamt organ för fritid och naturvård. Dess insatser skall vara av regionalt intresse och ersätter inte kommunernas verksamhet. Allmänhetens friluftsliv skall underlättas och stimuleras genom köp eller arrende av mark som i lämplig omfattning planläggs och förses med anläggningar, allt från strövstigar till badplatser, campingplatser och stugbyar. För att

bevara och skydda den uppländska naturen och landskapsbildningen kan många typer av insatser vara aktuella. För att skydda natur kan markförvärv eller inträngsersättning krävas. Utredningar om åtgärder inom t ex vattenvård kan bli aktuella, liksom andra projekt i syfte att värna hotade arter och miljöer.

Årets viktigaste händelser

Gemensamt

Stiftelsens kansli flyttade till billigare, men fortfarande väl fungerande lokaler i Kungsgårdets f d sjukhus. Som ett led i stiftelsens miljöanpassning blev vi länets första företag i länets första bilpool. Det ger billigare resor, och bidrar till ett miljövänligare resande.

En ny logotyp togs fram och introducerades på brevpapper, banderoll, flaggor m m. Logotypen ingår i en planerad satsning på att göra stiftelsen mer känd och synlig, särskilt gentemot huvudmännen, men även ute på stiftelsens områden.

Friluftsliv

Stiftelsens friluftsområden har underhållits, såväl vad avser mark, vegetation och enkla besöksanordningar, som beträffande anläggningarna och de cirka 110 byggnaderna. Med stöd av den miljörevision som gjordes 1994 fortsätter en kontinuerlig miljöanpassning av anläggningarna. Två investeringsinsatser gjordes på fritidssidan. Dels gjordes om- och tillbyggnad av en stuga på Rävsten, dels renoverades hamn och reningsverk på Härjarö. Under året ingicks ett avtal med Enköpings kommun om att kommunen övertar skidanläggningen Skattmansö från 990101.

En första etapp av Upplandsledens utvecklingsplan genomfördes. Några sträckor drogs om, nyspångning påbörjades, vindskydd köptes in och omläggning av foldersystemet planerades. En konferens hölls på temat "Skolan och friluftslivet" och en kurs för "natur- och skärgårdsguider" kom igång, i samverkan med Ålands och Åbolands skärgårdar och med EU-stöd. Ett nätverk har bildats med länets handikapphandläggare och ett par aktiviteter har genomförts för att främja friluftsliv för handikappade. Årets friluftspris tilldelades Eva och Lars Hjertson för deras ledar- och utbildningsinsatser inom långfärdsskridsko och barn- och ungdomsverksamhet.

Naturvård

På naturvårdens marksida kan noteras att Pansarudden fick en värdefull utvidgning i sin norra kant. Vidare hade stiftelsen nöjet att delta vid invigningen av den ladugård vid Fageröns naturreservat till vilken stiftelsen bidragit ekonomiskt. Ladugården är en förutsättning för att kunna upprätthålla bete i reservatet – och därmed reservatets höga naturvärden. Noterbart är också att stiftelsen avslutade uppdraget åt Länsstyrelsen med att

ge underlag för bildande av 20 nya naturreservat, vilket bland annat lett till att Länsstyrelsen kunnat sluta avtal med Hargs AB om bildande av tio naturreservat. En översyn av skötseln i alla länets naturreservat avslutades i och med att materialet överlämnades till Länsstyrelsen.

Flera omfattande naturvårdsprojekt har bedrivits. Den ekologiska landskapsplanen vid Vällen tilldrar sig fortsatt intresse, även internationellt. Ett stort arbete med liknande inriktning bedrevs vid ett parti av nedre Dalälven, här även inkluderande svarlösta frågor om vattenreglering. Projekt Mälardalslandskapet fick fastare former, och ett viktigt delprojekt – Mälardalshagar – inleddes i samverkan med ICA, WWF, LRF, Farmek och berörda kommuner. Arbetet i Gräsöfonden har fortsatt framgång, nu även med bidrag från EU. En ny guide till Gräsös landskap kom ut och fick ett gott mottagande. Många andra projekt bedrevs också med stöd från stiftelsen, tex skötsel av strandängar vid Ledskär, Dannemorasjön, Vendelsjön och Dyarna vid Enköping. Naturvårdspriset tilldelades Martin Tjernberg för en bred och långvarig verksamhet för att samla och sprida kunskap om länets fågelliv.

Den stora tilldragelsen på vattensidan var publiceringen av skriften "Vatten i Uppsala län 1997", som rymmer en uppsjö av färsk data om länets sjöar och vattendrag. Kustvattenprojektet bedrevs med kraft, bland annat genom delprojekt om grunda havsvikar, inventering av kransalger och mink i skärgården.

Naturskola, naturvägledning

Uplandsstiftelsens naturskola fick fastare former genom ett treårsavtal som slöts med Uppsala naturskola, Hammarskog. Det innebar att arbetet med kurser, inspirationsdagar mm kunde utvidgas ytterligare. Kurserna har vänt sig både till grundskolans lärare och till förskolepersonal. Ett fältpedagogiskt nätverk har bildats mellan intressenter i länet. Naturvårds- och friluftspriset för skolor delades mellan Stenhagenskolan, Uppsala, och I Ur och Skur Robinson, Enköping.

Den våtmarskampanj som startade våren 1997 avslutades i oktober. Under kampanjen har många exkursioner och andra arrangemang genomförts. En serie radioprogram om våtmarker gavs i Radio Uppland, flera artiklar förekom i media och ett större seminarium hölls.

Ekonomi

Stiftelsens intäkter, exklusive extraordinära, var ca 10 mkr vilket är ungefär samma som föregående år. De fördelar sig med 8 mkr från huvudmännens årsavgift, 1 mkr från arrenden, skogsavverkning etc på egna områden samt 1 mkr i projektbidrag från Världsnaturfonden, EU, Länsstyrelsen, ICA mfl. Även rörelsens kostnader var i samma storleksordning som 1997.

De extraordinära kostnaderna består av markköp vid Pansarudden för 2,2 mkr, bidrag med 0,5 mkr till Fageröns natur-

reservat samt nedskrivning till noll kronor av Skattmansöadalen som försålades till Enköpings kommun. På intäktssidan ingår två bidrag från Naturvårdsverket. Till förvärvet av mark vid Pansarudden erhöles 1,1 mkr samt till inköp och upprustning av Båtorstorpet 0,19 mkr. Försäljningen av Skattmansö inbringade 0,01 mkr.

I budget fanns 1,28 mkr för markköp för naturvård, medan de faktiska inköpen uppgick till 1,6 mkr. Differensen, 0,32 mkr, tas ur stiftelsens fond för i första hand naturvård.

Vi vill understryka betydelsen av not 5. Där redovisas de större insatser i pengar som stiftelsen gjort, men som inte avspeglas i det bokförda värdet av stiftelsens tillgångar.

Beträffande ekonomin i övrigt hänvisas till bifogad resultat- och balansräkning.

Resultatdisposition	1998-12-31	1997-12-31	Not
Grundkapital	9 596 952	9 596 952	1)
Balanserat resultat	1 320 543	871 932	
Årets resultat	-741 377	448 611	
Summa eget kapital	10 176 118	10 917 495	

Not 1.

Som Grundkapital upptas det belopp som redovisades i stiftelsens bokslut 1996-01-01 när den nya stiftelselagen trädde i kraft.

Styrelsen föreslår stämman besluta

att årets resultat -741 377 kronor avräknas mot tidigare balanserad vinst, kr 1 320 543, varefter resterande 579 166 kr balanseras i ny räkning.

Uppsala 1999-03-23

Bo S Englund   Barbro Gullberg   Folke Edin
 Torsten Sjöström   Torbjörn Nilsson   Gunnar Öjefors
 Hans Kjellberg   Gunilla Lacksell-Hedén   Sigröf Arfwedson
 Sven-G Hultman/VD

Resultaträkning

Org.nr. 817000-7093

	Not	1998	1997
Intäkter			
Årsavgifter		8 108 500	7 731 200
Övriga intäkter	1	2 153 732	2 544 336
Summa		10 262 232	10 275 536
Rörelsens kostnader			
Totala kostnaderna	2	-7 264 204	-6 823 941
Resultat före avskrivningar		2 998 028	3 451 595
Avskrivningar			
Inventarier, byggnader	3	-1 845 102	-1 897 826
Resultat efter avskrivningar		1 152 926	1 553 769
Finansiella intäkter och kostnader			
Ränteintäkter		7 741	1 788
Räntekostnader		-171 014	-181 946
Resultat före extraordinära intäkter		989 653	1 373 611
Extraordinära intäkter och kostnader			
<i>Intäkter</i>			
Försäljning Skattmansö		10 000	
Bidrag till markköp Kalmarnäs			900 000
Bidrag till markköp Pansarudden		1 100 000	
Bidrag till iordningställande, Båtforstorpet		190 909	
<i>Kostnader</i>			
Skattmansö: rest. avskrivningar m m		-651 939	
Markköp, Pansarudden		-2 200 000	0
Bidrag till Fagerön		-500 000	
Iordningställande av nya områden		0	-60 280
Resultat efter extraordinära intäkter och kostnader		-1 061 377	2 213 331
Bokslutsdispositioner			
Ianspråktaget från naturvårdsfond	4	320 000	135 280
Avsättning till naturvårdsfond		0	-1 900 000
Årets resultat		-741 377	448 611

Anmärkning till resultatet

Årets negativa resultat beror till största delen på tre extraordinära kostnader: Skattmansö skrivs ner till noll sedan anläggningen försäls, Fageröns naturreservat erhöll ett kontantbidrag och inköpet av mark vid Pansarudden avskrevs omgående. Motiv för det senare framgår av not 5.

Balansräkning

	Not	1998-12-31	1997-12-31
Tillgångar			
<i>Omsättningstillgångar</i>			
Kassa och bank		4 000	3 864
Kundfordringar		425 947	139 921
Skattefordran		942	31 608
Förutbetalda kostnader och upplupna intäkter		959 729	805 355
Övriga kortfristiga fordringar		501 854	130 184
<i>Summa</i>		1 892 472	1 110 932
<i>Anläggningstillgångar</i>			
Inventarier	3	384 143	386 365
Byggnader	3	18 184 185	18 420 377
Mark och övrig fast egendom	3, 5	1 690 000	1 690 000
<i>Summa</i>		20 258 328	20 496 742
Summa tillgångar		22 150 800	21 607 674
Skulder och eget kapital			
<i>Kortfristiga skulder</i>			
Leverantörsskulder		830 861	1 286 008
Upplupna kostnader och förutbetalda intäkter		1 103 936	730 174
Övriga kortfristiga skulder		117 735	11 472
<i>Summa</i>		2 052 532	2 027 654
<i>Långfristiga skulder</i>			
Checkkredit (limit 7.000.000)		7 008 169	5 209 101
Inteckningslån och borgenslån		0	219 443
<i>Summa</i>		7 008 169	5 428 544
<i>Reserver</i>			
Naturvårdsfond	4	2 913 981	3 233 981
<i>Eget kapital</i>			
Grund kapital		9 596 952	9 596 952
Balanserat resultat		1 320 543	871 932
Årets resultat		-741 377	448 611
<i>Summa eget kapital</i>		10 176 118	10 917 495
Summa skulder och eget kapital		22 150 800	21 607 674
Ställda panter			
Fastighetsinteckningar		2 532 000	2 532 000
Ansvarsförbindelser		Inga	Inga
Pensionsåtaganden			
Stiftelsens pensionsåtaganden tryggas av landstinget (LF § 42/1987)			

Finansieringsanalys

Tillförda medel	1998	1997
Årets resultat	-741 377	448 611
Årets avskrivningar	1 845 102	1 897 826
Avsättningar till fonder	0	0
<i>Summa från årets verksamhet internt tillförda medel</i>	1 103 725	2 346 437
Ökning av långfristiga skulder	1 799 068	0
<i>Summa tillförda medel</i>	2 902 793	2 346 437
Använda medel		
Nettoinvesteringar	1 606 688	1 193 045
Amorteringar	219 443	738 833
Ianspråktagande av fonder	320 000	135 280
Avsatt fonder	0	-1 900 000
<i>Summa</i>	2 146 131	167 158
Förändring i rörelsekapitalet	756 662	2 179 279
Specifikation av rörelsekapitalförändring		
Fordringar (ökning - / minskning +)	-781 540	6 603 142
Skulder (ökning + / minskning -)	24 878	-8 782 421
<i>Summa</i>	-756 662	-2 179 279

Noter till Resultat- och Balansräkning

Not 1. Spec av Rörelsens intäkter, utöver årsavgift	1998	1997
Härjarö: arrenden, hyror mm	716 189	1 326 922
Övriga naturområden med anläggningar	189 494	169 764
Naturområden utan anläggningar	58 717	35 890
Friluftsliv, ej vid US anläggningar	63 306	60 346
Naturvårdsprojekt	1 030 369	755 814
Naturvägledning	19 023	135 423
Kansli, projektbidrag	68 500	60 000
Övrigt	8 134	178
Summa	2 153 732	2 544 336
Not 2. Specifikation av Rörelsens kostnader		
Personal	2 158 498	1 772 250
Politiker	302 182	445 927
Kansli och gemensamt	906 242	762 215
Härjarö	293 639	384 090
Övriga naturområden med anläggningar	231 671	134 610
Naturområden utan anläggningar	74 897	40 923
Friluftsliv, ej vid US anläggningar	362 823	172 949
Fastighetsunderhåll	572 829	884 830
Naturvårdsprojekt, exkl naturvägledning	2 074 512	1 834 599
Naturvägledning	286 911	391 547
Summa	7 264 204	6 823 941
Not 3. Avskrivningar: se sid 20		
Not 4. Naturvårdsfond		
Kapital per första januari	3 233 981	1 469 261
Ianspråktaget (se extraord)	-320 000	-135 280
Avsatt	—	1 900 000
Kapital per sista december	2 913 981	3 233 981

Not 5. Engagemang i anläggningar och naturområden: se även förteckning på sid 22.

Flera av stiftelsens markköp avser naturskogsområden, vilka avsatts som naturreservat. Detta gäller främst Pansarudden, Långnäset, Kallriga, Ola, Rängsen-Skaten, Kalmarnäs och Gåsholmen. Eftersom inga avverkningar får göras och områdena inte rymmer några byggnader saknar de ekonomiskt värde. I balansräkningen har värdet för dessa områden därför skrivits ner till noll.

Totalt har stiftelsen investerat 21,3 mkr i dessa områden, varav 8,8 mkr är bidrag från Naturvårdsverket.

Samtidigt med stiftelsens förvärv av mark i Kallriga resp Skaten-Rängsen betalade Naturvårdsverket inträngsersättning för angränsande delar av de blivande naturreservaten direkt till markägarna på ca 3,5 mkr resp 1,7 mkr. Dessa medel har tillförts länets

naturvård genom stiftelsens agerande, men syns alltså inte som tillgångar i stiftelsens bokföring.

Andra insatser som inte syns som tillgångar i balansräkningen är stiftelsens ekonomiska bidrag till inköp av värdefulla naturvårdsområden: Linnéstigen i Jumkil och Hågadalen-Nåsten, båda i Uppsala kommun. Här har stiftelsen bidragit med 0,4 resp. 1,4 mkr. Vidare har bidrag getts till att säkerställa Fageröns naturvärden med 0,5 mkr.

I balansräkningen finns inte heller upptaget värdet av de investeringar på Härjarö som gjordes av landstinget från förvärvet 1966 till stiftelsens övertagande 1990. Dessa investeringar uppgick till 7,9 mkr, varav 2,8 mkr bidrag från Naturvårdsverket, AMS mfl.

Not 3: Avskrivningar, bokföringsvärden mm i 1998 års bokslut

Objekt	Investerat tom 1997	Investerat 1998	Investerat tom 1998	Invest.bidrag tom 1998	Bokfört värde 97-12-31	Avskrivning 1998	Bokfört värde 98-12-31
Kolumn nr 1	2	3	4=2+3	5	6	7	8=6+3-7
<i>Byggnader. Avskrivningstid: 20 år.</i>							
Rullsand	9 458 680		9 458 680	3 653 564	2 066 662	233 616	1 833 047
Sägarbo	2 994 867		2 994 867	180 000	787 621	4 046	783 575
Ängskär	3 205 513		3 205 513	200 000	663 804	164 254	499 550
Gräsöbaden	7 798 522		7 798 522	248 000	2 986 317	342 904	2 643 413
Rävsten	4 290 117	989 366	5 279 483	110 000	354 304	157 701	1 185 969
Pansarudden	71 757		71 757		14 361	4 783	9 578
Skattmansöadalen	4 264 614	93 372	4 357 986	172 000	558 566	651 938	0
Ekholmen/Härjarö	15 733 424	769 095	16 502 519	2 455 585	10 827 383	720 974	10 875 504
Båtförstorpet	169 852	211 245	381 097	190 909	161 359	19 055	353 549
Sänka	1 104 029		1 104 029	150 000	0	0	0
<i>Summa byggnader</i>	<i>49 091 375</i>	<i>2 063 078</i>	<i>51 154 453</i>	<i>7 360 058</i>	<i>18 420 377</i>	<i>2 299 271</i>	<i>18 184 185</i>
<i>Inventarier. Avskrivningstid: 5 år</i>							
Rängsen	48 300		48 300		9 660	9 660	0
IP Skogen	1 816 607	120 950	1 937 557		244 181	122 950	242 181
Gemensamt	840 544	74 599	915 143		132 522	65 161	141 960
Summa inventarier	2 705 451	195 549	2 901 000	0	386 363	197 769	384 143
<i>Summa byggnader och inventarier</i>	<i>51 796 826</i>	<i>2 258 627</i>	<i>54 055 453</i>	<i>7 360 058</i>	<i>18 806 740</i>	<i>2 497 040</i>	<i>18 568 328</i>
<i>Mark</i>							
Sägarbo	100 000		100 000		100 000		100 000
Ängskär	540 000		540 000		540 000		540 000
Rävsten	100 000		100 000		100 000		100 000
Pansarudden*	5 519 950	2 200 000	7 719 950	3 100 000	0	2 200 000	0
Ekholmen	950 000		950 000		950 000		950 000
Sänka	250 000		250 000		0		0
Långnäset*	1 623 061		1 623 061	800 000	0		0
Kallriga*	3 306 348		3 306 348	1 400 000	0		0
Ola*	3 596 525		3 596 525	1 750 000	0		0
Rängsen/Skaten*	1 480 151		1 480 151		0		0
Kalmarnäs*	1 846 418		1 846 418	900 000	0		0
Gåsholmen*	1 657 000		1 657 000	800 000	0		0
<i>Summa mark</i>	<i>20 969 453</i>	<i>2 200 000</i>	<i>23 169 453</i>	<i>8 750 000</i>	<i>1 690 000</i>	<i>2 200 000</i>	<i>1 690 000</i>
<i>Totalt</i>	<i>72 766 279</i>	<i>4 458 627</i>	<i>77 224 906</i>	<i>16 110 058</i>	<i>20 496 740</i>	<i>4 697 040</i>	<i>20 258 328</i>

Områden markerade med* ovan har bokfört värde = 0 kronor eftersom de består av skog för fri utveckling och alltså saknar ekonomiskt värde.

Summa investerat i dessa områden: 21 229 453
 - Varav bidrag från Naturvårdsverket: 8 750 000

Revisionsberättelse

Vi har granskat räkenskaperna samt styrelsens förvaltning för 1998. Granskningen har utförts enligt god revisionssed.

- Årsredovisningen har upprättats enligt gällande lag.
- Under revisionen har ej framkommit anledning till anmärkning beträffande redovisningshandlingarna, bokföringen, inventeringen av tillgångarna eller förvaltningen i övrigt.

Vi tillstyrker

- att* balansräkningen och resultaträkningen per 1998-12-31 fastställs och
- att* ansvarsfrihet beviljas styrelseledamöterna och verkställande direktören för den tid revisionen omfattat.

Uppsala 28 maj 1999

Arne Wallén   Lennart Janson   Berndt-Eric Jonasson
auktoriserad revisor

Upplandsstiftelsens kanslipersonal

Välkommen till Upplandsstiftelsens kansli på S:t Johannesgatan 28 G i Uppsala!

På bilden nedan finns en del av kansliets personal. Från vänster: Barbro Nilsson, sekreterare, Sven-G Hultman, VD, Pär Eriksson, naturvårdssekreterare, Björn-Gunnar Lagström, naturvårdsintendent, Gösta

Axelsson, friluftshintendent, Johan Persson, projektanställd /kustvattenprojektet.

Saknas gör: Kajsa Molander, naturskoleföreståndare, Tommy Lennartsson, projektanställd/Målarprojektet (foto sid 8) och Martin Amcoff, projektanställd/naturförvaltare.

Upplandsstiftelsens naturområden

Tabellen visar naturområden där stiftelsen är engagerad. I regel innebär det att stiftelsen är markägare samt ansvarig för områdenas långsiktiga utveckling. I några fall äger stiftelsen inte marken, utan bara byggnader eller utrustning (Rullsand, Gräsöbaden, vandrings- och kanotleder, IP Skogen). I tre områden har stiftelsen bara gett ekonomiskt bidragit till säkerställandet.

Av tabellen framgår den kursförändring som skedde under 80-talet, från köp av områden där fritidssyftet var det klart dominerande, dvs bad- och campingplatser,

stugbyar, vandringsleder etc till köp av naturområden med vård och bevarande av naturen som sitt dominerande syfte. Dessutom har två fritidsområden sålts: Sänka bad och camping 1996, och Skattmansöadalens skidläggning 1998.

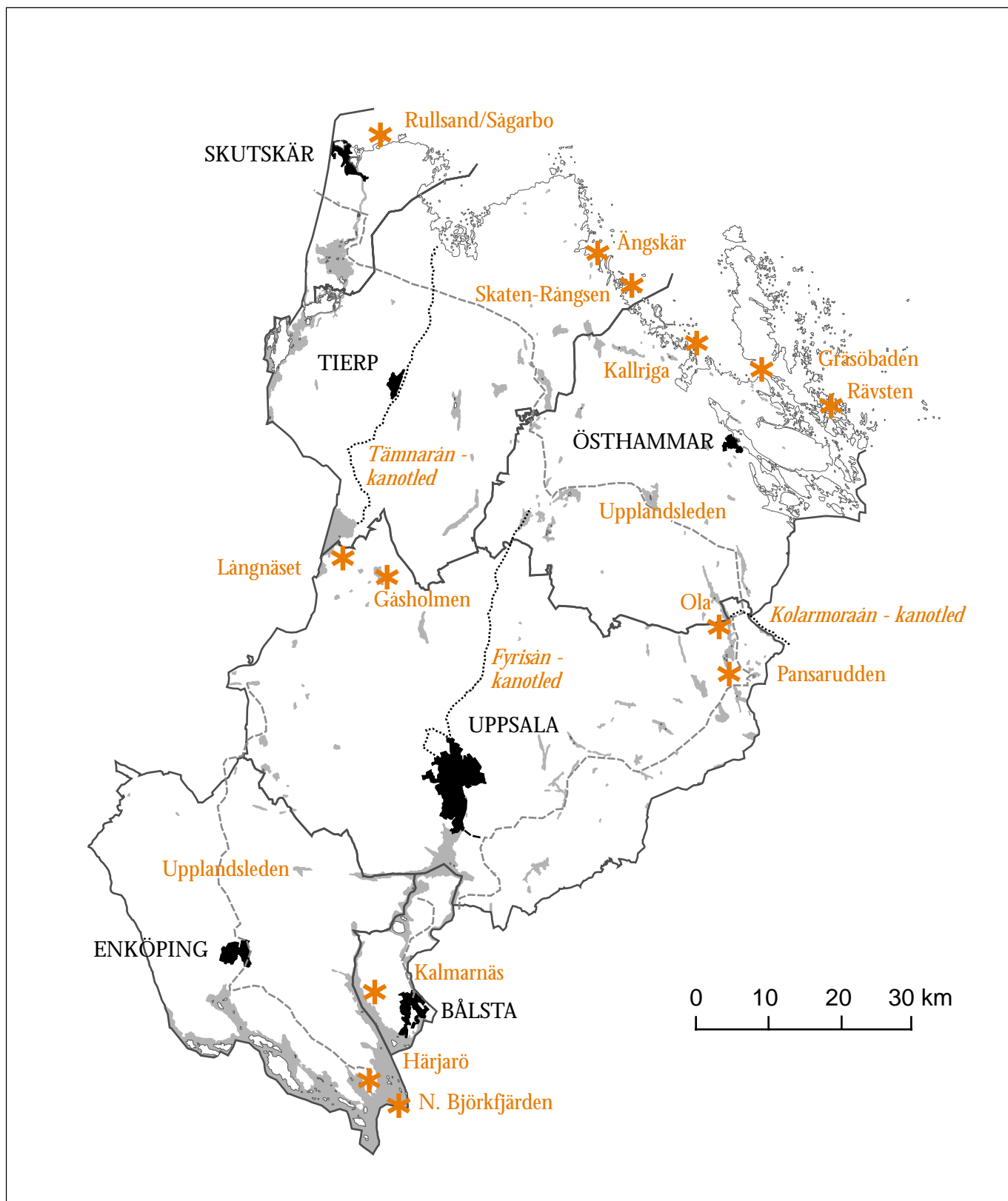
Observera att de angivna årtalen enbart visar stiftelsens första engagemang. I områden med anläggningar har investeringar oftast gjorts vid flera senare tillfällen. Särskilt stora investeringar gjordes 1990-96 i Rullsand, Gräsöbaden och Härjarö.

År	Namn	Areal			NR	Bad	Hus	Camp. platser	Stugbäddar
		totalt	varav land	mark för fri utveckl					
		ha	ha	%	(1)	(2)	st	st	st
Egna naturområden, med och utan anläggningar									
1974	Härjarö/Ekholmen	1000	530	6	x	x	46	175	105
"	N Björkfjärden	290	23	100	x	—	—	—	—
1975	Gräsöbaden	—	—	0	—	x	11	350	20
1976	Rullsand	—	—	0	x	x	4	400	40
1979	Sägarbo	7	7	5	—	x	21	—	89
1979	Ängskär	333	95	63	x	x	6	92	12
1982	Rävsten	200	57	30	—	x	22	—	97
1985	Pansarudden	300	250	100	x	—	—	—	—
1990	Långnäset	140	70	100	x	—	—	—	—
1991	Kallriga	1533	383	100	x	—	—	—	—
1993	Ola	122	121	100	x	—	—	—	—
1994	Skaten-Rängsen	2270	270	100	x	—	—	10	—
1995	Gåsholmen	25	24	100	x	—	—	—	—
1996	Kalmarnäs	376	76	100	(x)	—	—	—	—
1998	Båtförstorpet	2	2	—	(x)	—	2	—	20
1998	Norra Pansarudden	50	50	100	(x)	—	—	—	—
Summa	981231	6648	1958		13	6	112	1027	383
Områden, till vilka stiftelsen enbart bidragit ekonomiskt									
1990	Linnéstigen, Jumkil	14	14	100	—	—	—	—	—
1994	Hågadalen-Nåsten	285	285	??	x	—	—	—	—
1998	Fageröns naturreservat				x				
Andra insatser av investeringskaraktär									
1980	Upplandsleden								
1980	IP Skogen								
1983	Kanotleder								

Förklaringar

(1) NR = Naturreservat. x=existerande, (x)=planerat. (2) Bad: möjlighet till bad var starkt motiv för engagemanget.

Karta över Upplandsstiftelsens naturområden

NATURVÅRD & FRILUFTSLIV

BOX 26074, 750 26 UPPSALA
S:T JOHANNESGATAN 28 G
TEL 018-17 62 71, FAX 018-51 16 98
E-POST info@upplandsstiftelsen.c.se

HEMSIDA www.upplandsstiftelsen.c.se

*Den naturliga inkörsporten till
natur och friluftsliv i Uppsala län!*